

УДК 343.8:343.91

DOI 10.32755/sjlaw.2026.115

Хайнацький Є. С.,

кандидат юридичних наук, суддя,
Печерський районний суд міста Києва,
м. Київ, Україна
ORCID: 0009-0007-0645-8417

КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ФОНОВЕ ЯВИЩЕ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

У статті розглянута проблема кримінальної субкультури як фонового явища в установах виконання покарань. Зазначено, що кримінальна субкультура серед засуджених – це неофіційна система норм, цінностей, правил поведінки і традицій, яка існує з радянської доби в середовищі не тільки тих, хто відбуває покарання в місцях несвободи, а й серед тих, хто вже повернувся в суспільство. Доведено, що кримінальна субкультура часто суперечить національному законодавству та правилам внутрішнього розпорядку дня в установах виконання покарань ДКВС України.

Ключові слова: кримінальна субкультура, фонове явище, установа виконання покарань, засуджених, персонал, Державна кримінально-виконавча служба України.

Постановка проблеми. Кримінальна субкультура та її прояви серед засуджених в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – УВП ДКВС України) розглядається нами як явище, що формувалося серед засуджених ще з радянської доби. І, що найцікавіше, на нього не впливають заборони з боку адміністрації і персоналу. Це своєрідний спосіб адаптації засуджених до екстремальних умов, самозахисту та встановлення певного порядку там, де звичайні соціальні норми порушені.

У кримінологічній науці вітчизняні вчені кримінальну субкультуру в УВП ДКВС України розглядають як особливу систему норм, правил поведінки, цінностей, жаргону і традицій, характерних для засуджених, які відбувають покарання або перебувають у кримінальному середовищі. Звичайно, це фонове явище формується всередині злочинних груп і передається між їхніми учасниками з покоління в покоління.

Кримінальна субкультура впливає не тільки на стиль спілкування між засудженими і персоналом УВП ДКВС України,

а й на поведінку під час відбування покарання, ставлення до правил внутрішнього розпорядку дня, норм кримінально-виконавчого законодавства і (що не менш важливо) сприяє підтриманню внутрішньої дисципліни та ієрархії у кримінальних колах.

За нашим дослідженням кримінальна субкультура в УВП ДКВС України в реальності пов'язана з насильством серед засуджених, незаконною діяльністю окремих злочинних формувань і груп та порушенням прав як засуджених, так і персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним підґрунтям написання цієї статті стали праці українських учених у галузі кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології, зокрема: К. А. Автухова, Є. Ю. Бараша, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, Є. М. Бодюла, С. К. Гречанюка, М. Я. Гуцуляка, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, А. В. Кирилюка, В. В. Коваленка, О. Г. Колба, В. Я. Конопельського, І. М. Копотуна, В. О. Меркулової, Р. М. Підвисоцького, О. Б. Пташинського, М. С. Пузирьова, Г. О. Радова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, П. Л. Фріса, С. В. Царюка, О. О. Шкути та ін.

Варто наголосити, що вищеперераховані вчені зробили вагомий внесок у розроблення заходів протидії та запобігання проявам кримінальної субкультури в УВП ДКВС України. До речі, саме їхні праці стали предметом нашого дослідження і визначили актуальність статті.

Метою статті є дослідження кримінальної субкультури як фонового явища, що присутнє в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, і надання рекомендацій та пропозицій стосовно його усунення.

Виклад основного змісту. Кримінальна субкультура не тільки впливає на процес життєдіяльності засуджених або персоналу УВП ДКВС України, вона також стає на перешкоді належного функціонування органів і установ виконання покарань, оскільки в більшості випадків орієнтована на протидію адміністрації виправних колоній, особливо середнього і максимально-го рівнів безпеки.

Ба більше, кримінальна субкультура як фонове явище зумовлено не лише тим, що вона тісно взаємопов'язана з функціонуванням кримінально-виконавчої системи, життям засуджених

в умовах ізоляції, а також є закритою темою для суспільства. Отже, кримінальна субкультура як фонове явище в УВП здійснює суттєвий і багатовимірний вплив на суспільні відносини, виходячи далеко за межі пенітенціарної системи.

Згідно з нашим дослідженням кримінальна субкультура певним чином деформує правосвідомість не тільки засуджених, а й персоналу, який забезпечує процес виконання покарання, створює в УВП альтернативну систему цінностей, де вимоги кримінально-виконавчого законодавства знецінюються, а прояви насильства визнаються «нормальними» засобами регулювання пенітенціарних відносин у середовищі засуджених.

Більш небезпечним є те, що після відбування покарання особа не відмовляється від кримінальної субкультури, а автоматично переносить її у суспільство, підриваючи повагу до норми права, та негативно впливає на суспільну безпеку. Звичайно, домінування кримінальної субкультури в УВП ДКВС України нейтралізує засоби соціальної корекції в роботі із засудженими, стимулює опір законним вимогам адміністрації дотримуватися правил внутрішнього розпорядку дня, чинних законів, спрямованих, як зауважує вітчизняний учений І. Г. Богатирьов, на соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію засуджених законослухняними у суспільство [1, с. 128].

Отже, кримінальна субкультура в УВП ДКВС України є одним з фонових явищ, яке деформує суспільні відносини, підриває правопорядок, ускладнює соціальну інтеграцію осіб після звільнення. Ефективна протидія цьому явищу потребує комплексної державної політики у сфері виконання покарань і пробації, що поєднує пенітенціарні реформи, психологічну та соціальну роботу, навчання та реінтеграційний супровід.

Необхідно зазначити, що українські вчені, досліджуючи кримінальну субкультуру і насильство в місцях несвободи ДКВС України, резюмували, що цим двом явищам притаманна адміністративно-командна система управління виправними та виховними колоніями, яка дісталася нам від радянської доби.

До речі, вивчаючи кримінальну субкультуру та її вплив на насильство в місцях несвободи ДКВС України, українські вчені так і не дійшли порозуміння щодо цих явищ. Так, український

дослідник В. С. Медведєв вважає, що кримінальна субкультура – це сукупність цінностей, норм, традицій, які підміняють офіційні, загальноновизнані регулятори поведінки і визначають, регламентують функціонування середовища засуджених та окремих їх представників [2, с. 124–125].

Інші вчені – В. В. Василевич, О. Г. Колб – під кримінальною субкультурою розуміють особливу сферу життєдіяльності особи в умовах ізоляції від суспільства, яка виражається в кримінальній ідеології, специфічних етичних нормах і цінностях, естетичних установах і потребах, міфології та смаках, якими керуються засуджені у повсякденному житті й побуті [3, с. 32].

Щодо поняття «наси́льство», то, за визначенням В. Т. Бусела, під цим терміном варто розуміти застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [4, с. 735]. Це визначення поєднує навмисність і фактичне вчинення акту насильства, незалежно від його результату, застосування слів «використання влади» розширює традиційне розуміння природи насильницького акту тим, що включає в поняття насильства дії, джерелом яких є влада над людиною, тобто загрози і залякування.

До речі, вітчизняний учений-кримінолог О. М. Джу́жа кримінальну субкультуру визначає як сукупність особливих правил поведінки, звичаїв, моралі, що склалися в злочинному середовищі й відрізняються антисуспільною спрямованістю, щоб забезпечити досягнення внутрішньої та зовнішньої мети функціонування злочинної організації. Охоплюють окремі, порівняно стійкі елементи, що мають конкретне призначення, пов'язане з особливостями поведінки злочинців, і виконують суттєву комунікабельну, технічну й інформаційну роль у їхньому житті. До системи елементів злочинної субкультури вчений зараховує: неформальні норми поведінки у кримінальному світі, правила спілкування між собою та із зовнішнім середовищем, кримінальний жаргон, татуювання, кримінальні клички, форми кримінальної інформації та способи її передавання, прийоми вирішення конфліктів у злочинному середовищі тощо [5, с. 750].

Український учений Л. Гула вважає, що «кримінальна субкультура – це сукупність духовних і матеріальних цінностей,

норм, атрибутів, манери поведінки, які притаманні злочинному середовищу, регламентують і впорядковують діяльність кримінальних співтовариств, що сприяє їхній живучості, згуртованості, кримінальній активності та мобільності, спадкоємності поколінь правопорушників, своєрідний спосіб життєдіяльності осіб, які об'єдналися в кримінальні групи і дотримуються певних законів і традицій» [6, с. 223].

Інша вітчизняна вчена – В. С. Батиргарєєва – під кримінальною субкультурою розуміє «сукупність специфічних духовних і матеріальних цінностей, що не лише регулюють, певним чином упорядковують життєдіяльність злочинної спільноти, пов'язану з її згуртованістю, наступністю поколінь правопорушників, кримінальною активністю, захистом від спроб придушення тощо, а й стрімко поширюються в інформаційному просторі законослухняного суспільства за рахунок широкої соціальної бази її прихильників» [7, с. 208].

Залучення до кримінальної субкультури, як зазначає вітчизняна вчена Н. К. Макаренко, «відбувається швидко і є своєрідним способом компенсації невдач, які має індивід. Прихильність кримінальній субкультури, засвоєння її норм та цінностей здійснюється зазвичай особою, яка не спромоглася отримати соціального визнання і вирішила зробити це в кримінальному середовищі» [8, с. 104].

Ураховуючи вразливість УВП ДКВС України, кримінальна субкультура і насильство серед засуджених проявляється в застосуванні до них з боку кримінальних елементів психічного, фізичного та сексуального насильства. На жаль, випадки насильства за нашим дослідженням переважно залишаються прихованими. Однією із причин такого приховування є побоювання засуджених, що до них може бути повторно вчинено насильство.

До речі, за нашими даними, 40 % робочого часу адміністрація виправних колоній середнього і максимального рівнів безпеки витрачає на врегулювання конфліктів серед засуджених. Це пов'язано з такими негативними проявами в місцях несвободи, як сплата боргу, крадіжка речей засуджених, прояви сексуального насильства, приниження тощо.

Отже, кримінальна субкультура в УВП ДКВС України характеризується особливим видом життєдіяльності засуджених в умовах ізоляції від суспільства, має власну кримінальну ідеологію і суттєво впливає на форми насильства серед засуджених і персоналу місць несвободи ДКВС України.

Цьому сприяє також постійне перебування засудженого в конфліктному середовищі, де насильство, агресія з боку інших засуджених, побоювання бути побитим або ображеним формує в засудженого відповідну захисну реакцію. Вітчизняні вчені також наголошують на тому, що кримінальна субкультура в УВП ДКВС України проявляється під час несвоєчасної виплати засудженим карткового боргу, надання допомоги адміністрації або органам правосуддя тощо.

Таким чином, кримінальна субкультура в УВП ДКВС України – це фонове явище, яке об'єднує засуджених у групу негативного спрямування з метою дотримання певних кримінальних традицій, встановлених окремою групою засуджених над іншими засудженими. Ба більше, кримінальна субкультура має доволі тісний зв'язок і вплив на пенітенціарну злочинність, впроваджуючи антигуманні способи впливу на людську гідність, а в деяких випадках демонструє свавілля й жорстокість.

Кримінальну субкультуру в УВП ДКВС України ми розглядаємо як прояв індивідуальності засуджених, їхнє бажання самостійно організувати свої соціальні взаємозв'язки навіть в умовах ізоляції, нагляду і контролю з боку адміністрації та персоналу. Прояви кримінальної субкультури мають місце не тільки в УВП ДКВС України, вони присутні в усіх сферах суспільного життя країни.

Серед основних причин прояву субкультури серед засуджених в УВП ДКВС України можна виділити такі:

1. Ізоляція від суспільства. Особа, яка за вчинене кримінальне правопорушення перебуває поза звичним середовищем, переживає психологічний стрес, обмеження та невизначеність, а тому, хоче вона того чи ні, їй потрібно пристосовуватися до нових умов життя, створити власні правила й систему цінностей, щоб відбутися покарання і повернутися у суспільство законослухняним громадянином.

2. Ієрархія та потреба в безпеці. Безперечно, засуджений, перебуваючи в УВП ДКВС України, не спроможний без допомоги персоналу захистити себе від конфліктів, постійної загрози насильства, а тому серед засуджених формується певна ієрархія. Вона допомагає зрозуміти своє місце та зменшити рівень непередбачуваності.

3. Замкнений колектив. Звичайно, тривале перебування засудженого в ізоляції сприяє появі власних норм поведінки, мови, традицій і ритуалів — як способу згуртування спільноти. Усе це загалом протистоїть системі виконання покарань, її офіційним правилам і адміністрації. Багато засуджених походить з маргіналізованих або криміногенних соціальних груп, раніше судимі, де елементи вуличної чи кримінальної субкультури вже присутні. Тому в УВП ці елементи посилюються і стають нормою.

Завдання Міністерства юстиції України – сформувати серед персоналу УВП ДКВС України чітке розуміння причин виникнення кримінальної субкультури, інструментів протидії та практичних заходів запобігання, нейтралізації її впливу на оперативну обстановку.

З цією метою під час службової підготовки адміністрація УВП ДКВС України має розробляти кейси формування в персоналу навичок ранньої діагностики проявів кримінальної субкультури, навчання щодо психології впливу та деескалації, заборони неформальних контактів; особливу увагу приділити раніше судимим і особам, схильним до вчинення нового кримінального правопорушення. Серед основних напрямів протидії та запобігання кримінальній субкультури в УВП ДКВС України варто виділити такі:

1. Організаційні заходи. Вони, як показує дослідження, відіграють ключову роль, оскільки стосуються такої системи: створення в УВП ДКВС України безпечних і гуманних умов тримання засуджених; належна охорона та нагляд за рухом засуджених у робочий і нічний час; контроль і нагляд за засудженими в місцях ризику; розроблення адаптаційних програм для новоприбулих в УВП тощо.

2. Оперативно-розшукові заходи. Ці заходи охоплюють: спостереження за проявами субкультури, виявлення «каст» та

неформальних груп серед засуджених; поділ засуджених за статусами та постановка їх на профілактичний облік; примусове виконання «правил»; контроль за поведінкою осіб, які підтримують кримінальну субкультуру в УВП ДКВС України.

3. Психологічні заходи. Основне завдання цих заходів – забезпечити індивідуальну та групову терапію серед засуджених щодо негативного ставлення до кримінальної субкультури в майбутньому; проведення діагностики ризиків залучення засуджених до кримінальної ієрархії та її впливу на процес відбування покарання; розроблення програм подолання конфліктів чи насильства з боку інших засуджених або персоналу УВП.

4. Кримінологічні заходи. Серед них ми виділяємо загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні.

5. Практичні інструменти для персоналу УВП під час виявлення носія субкультури. Цей захід важливий у роботі персоналу, оскільки допомагає практично вирішувати протидію та запобігання кримінальній субкультури серед засуджених. Тому до таких інструментів належать: написання рапорта на ім'я керівника про виявлення серед засуджених ознак кримінальної субкультури; співпраця з іншими службами щодо проведення профілактичної роботи з такими засудженими; індивідуальні бесіди з лідерами злочинних груп; залучення засуджених до основних засобів виправлення і ресоціалізації з метою зменшення проявів кримінальної субкультури.

6. Оцінка ефективності роботи персоналу. Важливість цього заходу пов'язана з тим, що він оцінює всю роботу персоналу щодо протидії та запобігання кримінальній субкультури. Серед показників варто враховувати: зменшення кількості конфліктів серед засуджених; зниження випадків насильства та примусу з боку лідерів злочинних груп; участь засуджених у програмах подолання кримінальної субкультури; результати психологічних опитувань серед засуджених щодо проявів кримінальної субкультури в УВП ДКВС України.

Висновки. Кримінальна субкультура в УВП ДКВС України визначається своєю специфікою й унікальністю взаємопов'язаних чинників, притаманних саме цим місцям несвободи. І хоча кримінальна субкультура суперечить суспільним цінностям,

на жаль, особа, яка засуджена за кримінальне правопорушення і потрапляє під вплив такої субкультури, відчуває на собі прояв насильства з боку засуджених, які заражені цією субкультурою.

Звичайно, завдання персоналу УВП ДКВС України в роботі із засудженими – чітко розуміти причини виникнення кримінальної субкультури, її впливу на оперативну обстановку та поведінку засуджених, своєчасно реагувати на це шляхом застосування практичних заходів протидії запобігання та нейтралізації.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Пенітенціарна система України у XXI столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми : монографія. Київ : Дакор, 2025. 247 с.

2. Медведєв В. С. Кримінальна психологія. Київ : НАВСУ, 2003. 234 с.

3. Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань : навчальний посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2015. 146 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.

5. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Є. І. Моїсєєв ; Ю. І. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. IV : Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. Київ : Атіка, 2007. С. 750.

6. Гула Л. Кримінальна субкультура як детермінанта злочинності в установах виконання покарання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 4. № 16 (884). С. 223–229.

7. Батиргарєєва В. С. Роль кримінальної субкультури у генезисі рецидивної злочинності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 208.

8. Макаренко Н. К. Кримінальна субкультура як об'єкт кримінологічного дослідження. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 1 (28). С. 99–107.

Khainatskyi Ye.,Candidate of legal sciences, Judge,
Pechersk District Court of the City of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

ORCID: 0009-0007-0645-8417

CRIMINAL SUBCULTURE AS A BACKGROUND PHENOMENON IN THE PENAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article notes that criminal subculture and its manifestations among convicted persons in penal institutions of the State Criminal-Executive Service of Ukraine (hereinafter — penal institutions of the SCES of Ukraine) are considered by the author as a phenomenon that was formed among convicts as early as the Soviet period. What is particularly noteworthy is that it is not influenced by prohibitions imposed by the administration and staff. It represents a kind of way for convicts to adapt to extreme conditions, to ensure self-protection, and to establish a certain order where ordinary social norms are violated.

In general, in criminological science, domestic scholars consider criminal subculture in the penal institutions of the SCES of Ukraine as a special system of norms, rules of behavior, values, jargon, and traditions characteristic of convicts serving sentences or existing within a criminal environment. This background phenomenon is formed within criminal groups and transmitted among their members from generation to generation. Criminal subculture affects not only the style of communication between convicts and the staff of penal institutions, but also behavior during the serving of sentences, attitudes toward internal regulations, and the norms of criminal-executive legislation. Importantly, it also contributes to maintaining internal discipline and hierarchy within criminal circles.

The article demonstrates that criminal subculture as a background phenomenon often contradicts national legislation and the internal rules of penal institutions of the SCES of Ukraine. The determinants of manifestations of subculture among convicts in the penal institutions of the SCES of Ukraine are identified as follows: isolation from society for committing a criminal offense; hierarchy and the need for security and protection of rights and freedoms; and prolonged stay within a closed collective.

Key words: *criminal subculture, background phenomenon, penal institution, convict, staff, State Criminal-Executive Service of Ukraine.*

References

1. Bohatyriov, I. H. (2025), *The penitentiary system of Ukraine in the XXI century: theoretical-legal and criminal-executive issues*, Dakor, Kyiv.
2. Medvedev, V. S. (2003), *Criminal Psychology*, National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv.

3. *Criminal subculture: concept, social danger, forms and means of influence on law and order in penal institutions* (2015), Institute of Gifted Child, Kyiv.

4. Busel, V. T. (Ed.) (2009), *Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language*, Perun, Kyiv, Irpin.

5. Moiseev, E. I., Rymarenko, Yu. I., Tatsi, V. Ya. and Shemshuchenko, Yu. S. (Eds.) (2007), *International Police Encyclopedia*, Vol. IV : Criminal-law, criminological and criminal-executive principles of police activity, Atika, Kyiv.

6. Hula, L. (2017), "Criminal subculture as a determinant of crime in penal institutions", *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Legal Sciences*, Vol. 4, No. 16 (884), pp. 223–229.

7. Batorygareyeva, V. S. (2007), "The role of criminal subculture in the genesis of recidivism", *Fight against Organized Crime and Corruption (Theory and Practice)*, No. 17, pp. 208.

8. Makarenko, N. K. (2023), "Criminal subculture as an object of criminological research", *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, Vol. 28, No. 1, pp. 99–107.

Дата першого надходження статті до видання: 15.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.01.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 18.02.2026.